

М.С. Дергач

Соціально-психологічний аспект розуміння економічного статусу безробітної молоді в Україні

У статті розглянуто поняття “економічний статус” у контексті соціальної психології, уточнено зміст та структуру суб’єктивного економічного благополуччя, проаналізовано вплив економічного статусу на погані звички молоді, що негативно впливають на здоров’я.

Ключові слова: дохід, суб’єктивне благополуччя, суб’єктивне економічне благополуччя, високий економічний статус, низький економічний статус, молодь, погані звички, шанобливе ставлення до здоров’я.

The article studies the concept of “the economic status” in terms of social psychology. It has specified the content and structure of subjective economic well-being, the influence of economic status on bad habits of young people that produce negative affect on their health.

Keywords: income, subjective well-being and subjective economic well-being, high economic status, low economic status, youth, bad habits, respect to health.

Постановка проблеми. Сьогодні для розвитку сучасного українського суспільства основними викликами стають вкорінення масового типу культури, трансформація суспільних цінностей та орієнтирів, загострення безробіття серед працездатного населення, зниження задоволеності життям, зростання соціального відчуження, апатії, а також загально низький рівень соціальної зрілості населення. В умовах такої соціальної дійсності найбільш психологічно вразливими є соціально незахищені верстви, зокрема безробітна молодь та студенти. Ситуація ускладнюється ще й тим, що ці соціальні групи представляють державний ресурс для здійснення продуктивних соціально-економічних змін, а також є активним носієм культури сучасності. Водночас, як зазначають науковці, в середовищі молоді переважає домінування споживацьких інтересів над духовними, зниження відповідальності за власне життя, зростання кількості поганих звичок, нехтування власним здоров’ям, що призводить до різкого зниження якості життя та здоров’я молодого покоління. У цьому контексті досить актуальним стає вивчення ставлення до здоров’я молоді, незайнятої на ринку праці.

Аналіз досліджень і публікацій. На сьогодні у просторі зарубіжних та українських гуманітарних дисциплін дослідженню взаємозв’язку здоров’я та економічних показників приділяється все більше уваги. У працях соціальних психологів, соціологів, економістів йдеться про вплив доходу на переживання людиною позитивних емоцій і стану афективного балансу (Н. Бредберн, Е. Дінер); установлюються зв’язки між доходом і рівнем суб’єктивного благополуччя особистості (Е. Дінер та С. Оіші); констатується, що соціально-економічний статус бідних прошарків населення є однією з причин виникнення хвороб, депресії, нездужань (Дж. Фелон, Б. Лінк, К. Вест, Г. Гільденгорін та ін.); визначається вплив фінансового благополуччя на здоров’я в різних соціальних групах (Л. Коробка, К. Муздибаєв, Є. Головаха, В. Хащенко та ін.), вказується на прояв таких соціальних явищ, як культура бідності та бідний

стиль життя (І. Андрєєва, І. Бабац, Т. Белавіна, М. Горшкова, О. Дейнека, Р. Кузіна, Л. Овчарова, Т. Петровська, Н. Тихонова та ін.); наголошується на зв’язку між стратифікацією суспільства та якістю життя й здоров’я молоді (Е. Лібанова, О. Шиняєва та ін.). Отже, проблеми вивчення здоров’я здійснюються переважно на основі суб’єктивних або об’єктивних детермінант. Та все ж невирішеною залишається проблема поєднання психологічного та економічного підходів для дослідження здоров’я молоді.

Мета статті – проаналізувати дослідження здоров’я суб’єкта в контексті його доходу і якості життя та висвітити результати розробки інтегративного соціально-психологічного поняття “економічний статус”, в якому представлено і об’єктивну, і суб’єктивну складові економічного благополуччя молоді.

Виклад основного матеріалу. Аналіз здоров’я на сьогодні проводиться у розрізі вивчення проблем суб’єктивної та об’єктивної бідності, а також якості життя суб’єкта. Так, К. Муздибаєв дійшов висновку, що бідність негативно позначається на системі ціннісних орієнтацій людини, взаємовідносинах з іншими людьми, процесі інтеграції в суспільне середовище та є певною формою економічної депривації [8]. О. Дейнека відзначає, що люди, які переживають об’єктивну чи суб’єктивну форму бідності, незалежно від їхнього прибутку, мають однакові стійкі психологічні характеристики. Як свідчать результати досліджень вченої, особа, яка незадоволена якістю свого життя (суб’єктивним благополуччям), набуває таких особистісних властивостей, як: занижена самооцінка, що блокує мотиваційно-вольову сферу та визначає фатальне ставлення до життя, настанови на невдачі, екстернальну інтерпретацію власної фінансової неспроможності та ін. [1; 2]. Аналіз наведених думок вчених дає змогу припустити, що бідність, незалежно від її форми, позбавляє людину можливості повного самовираження, суспільної та особистісної реалізації, змушує присвятити життя виживанню, призводить до експлуатаційного ставлення та руйнування здоров’я тощо.

У результатах досліджень, присвячених встановленню взаємозв’язку між економічними чинниками – прибутком та суб’єктивним благополуччям (Р. Істерлін,

Дергач Марія Сергіївна, аспірант Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (Київ).

Т. Савченко та ін.), констатується, що задоволеність життям має досить складну залежність від економічного фактора, зокрема збільшення благополуччя спричиняє підвищенню мотивації досягнення мети, водночас подальше зростання прибутку не завжди призводить до покращення суб'єктивної якості життя. Тобто у людини виникає ефект насичення, але якісні зміни індивідуального благополуччя не відчуються [9; 13]. Спираючись на такі дані, ми припускаємо, що відчуття особою задоволення власним здоров'ям, так само як і життям, не завжди пов'язане з її високими статками.

А. Журавльов і Б. Купрейченко зазначають, що представники вищого прошарку населення можуть бути більш зацікавлені в подальшому підвищенні свого матеріального доходу, ніж люди із середнім і низьким прибутком. Суб'єктивне заниження економічного благополуччя в даному випадку виконує функцію стимулу фінансової активності, але тільки в поєднанні з іншими чинниками, наприклад, з позитивною оцінкою своїх можливостей і сприятливими умовами праці [5]. На нашу думку, молоді, для якої домінуючим у системі мотивів є прагнення досягти високого фінансового статусу в суспільстві, властивий нездоровий трудовоголізм, підвищена конкуренція, інструментальне ставлення до здоров'я, демонстративне споживання, шкідливі звички та нехтування інтересами близьких людей. Визначені характеристики знижують якість життя та призводять до порушення стану здоров'я.

Водночас І. Журавльова вказує на появу протилежної тенденції. Вчена виявила, що серед молоді з об'єктивно високим або вищим за прожитковий мінімум доходом простежується збільшення особистісної відповідальності за своє здоров'я в поєднанні з відповідним показником суб'єктивного благополуччя [6]. Н. Адлер, Дж. Остров виявили схожу тенденцію: в цілому індивіди з високим прибутком та рівнем суб'єктивного благополуччя мають здоров'я міцніше, ніж представники з низькими статками і низьким рівнем суб'єктивної якості життя [12].

Та все ж, як свідчать дані багатьох соціологічних досліджень, стан фізичного здоров'я стабільніший у тих людей, які належать до базового та середнього прошарків населення. У зв'язку з тим, що молодь з таких верств має високі вимоги до власного здоров'я, вона менш схильна завищувати свої показники. Натомість ризикованими є групи, полярні за рівнем прибутку: бідна та заможна молодь.

Спираючись на проаналізований теоретичний матеріал, можна зазначити, що економічний чинник має досить сильний та неоднозначний вплив на здоров'я молодих людей. Високий фінансовий дохід молоді не завжди пов'язаний з почуттям щастя, задоволенням життям та ціннісним ставленням до здоров'я. Наявність такої тенденції викликає потребу в пошуку допоміжної соціально-психологічної змінної, за допомогою якої можна глибше проаналізувати параметр економічного благополуччя молоді в контексті її ставлення до здоров'я.

Використання в нашій роботі дефініцій "економічне благополуччя" та "суб'єктивне економічне благополуччя" потребує уточнення. В науці виокремлюється два підходи щодо концепту "економічне благополуччя". Відповідно до об'єктивного підходу, сутність економічного благополуччя розкривається через прибуток. Він є індикатором індивіду-

ального або сімейного благополуччя та розраховується відповідно до розмірів місячної або річної заробітної плати. У психології розуміння економічного благополуччя трактується через суб'єктивну змінну, тому використовується термін "суб'єктивне економічне благополуччя" як економічна складова якості життя/суб'єктивного благополуччя суб'єкта. Як зазначає В. Харченко, суб'єктивне економічне благополуччя є проявом, частиною суб'єктивного благополуччя та виражається через ставлення суб'єкта до матеріальних аспектів свого життя [10].

У концепції суб'єктивного економічного благополуччя В. Хащенко використовується поняття "економічний статус". З метою кращого розуміння цього поняття та його місця відносно до суб'єктивного економічного благополуччя розглянемо положення цієї концепції. Тож суб'єктивне економічне благополуччя має кілька рівнів прояву:

1) рівень окремих елементів ставлення до наявного матеріального стану (економічного статусу);

2) рівень узагальнених компонентів суб'єктивного економічного благополуччя, які синтезують сукупність окремих індикаторів у комплексні показники;

3) рівень інтегральної оцінки, яка об'єднує базові елементи (економічний оптимізм/песимізм, економічна тривога тощо) суб'єктивного економічного благополуччя в загальну оцінку [11].

Відповідно до концепції В. Хащенко, економічний статус є структурною складовою, елементом суб'єктивного економічного благополуччя та відображає фінансове становище людини, що підкреслює спрямованість цього визначення в бік об'єктивізму. На нашу думку, в ракурсі соціальної психології економічний статус особи – це не тільки показник прибутку, а й чинник, відповідно до якого людина самокатегоризується в континуумі "бідний – багатий" та за об'єктивним економічним критерієм порівнює себе з іншими суб'єктами взаємодії.

Аналізуючи проблему формування великих соціальних груп, Г. Дилігенський вказує, що об'єднання людей у групи може відбуватися за двома принципами: 1) незалежно від їхньої волі або усвідомлення власної приналежності до соціально-економічної групи; 2) з опорою на ідентифікацію з референтною групою [3]. Р. Кузіна у власному дослідженні керується першим принципом та як критерій об'єднання респондентів у групи "бідні" та "багаті" використовує об'єктивний показник (дохід досліджуваних) і суб'єктивну оцінку якості життя [7].

Однак ми вважаємо, що в контексті вивчення ставлення до здоров'я молоді з різним економічним статусом як психологічної змінної використовувати суб'єктивне благополуччя не досить точно та доречно. Адже показник суб'єктивного благополуччя дає загальне уявлення про якість життя або частково вказує на рівень задоволеності особою власним здоров'ям чи доходом.

Також слід зазначити, що серед певної групи вчених існує тенденція ототожнювати поняття "здоров'я" та "суб'єктивне благополуччя". Для того щоб уникнути методологічної невизначеності, ми пропонуємо в межах соціальної психології як допоміжну альтернативну категорію, що висвітлювала б суб'єктивний бік економічного статусу, використовувати категорію "суб'єктивне економічне благополуччя".

Спираючись на проаналізований теоретичний матеріал, вважаємо, що використання поняття “економічний статус” у соціально-психологічному контексті повинно ґрунтуватися на поєднанні двох підходів: економічного (який спирається на самооцінку власного доходу) та соціально-психологічного (який спрямовується на аналіз суб’єктивного економічного благополуччя молоді). У результаті інтеграції об’єктивного та суб’єктивного підходів у розумінні економічного статусу суб’єкта можна глибоко дослідити соціально-психологічні аспекти ставлення до здоров’я молоді, яка має різний економічний статус.

У ході нашого дослідження, спрямованого на аналіз ставлення молоді до здоров’я залежно від її наявного економічного статусу, з опорою на теоретичні викладки було підібрано відповідний психодіагностичний інструментарій. Як інструмент для вимірювання суб’єктивної складової економічного статусу було обрано надійну та валідну психодіагностичну методичку – опитувальник “Суб’єктивне економічне благополуччя” В. Хащенко, що складається з 26 пунктів, об’єднаних у такі шкали: економічний оптимізм/песимізм, актуальний фінансовий стан сім’ї, фінансова депривованість, суб’єктивна адекватність доходу, економічна тривожність. У рамках дослідження авторів цікавив комплексний індикатор благополуччя різних сторін фінансово-матеріального життя особи, тому що цей показник указував на загальний рівень економічного благополуччя, який його уявляв суб’єкт, і його застосування дозволило, залежно від рівня прояву, розподілити вибірку (315 осіб) на три підгрупи: з низьким, середнім та високим рівнем суб’єктивного економічного благополуччя.

Для дослідження об’єктивної складової застосовувалась шкала самооцінки власного доходу, розроблена Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України [4]. Об’єктивна складова економічного статусу респондентів визначалася за відповіддю на закрите запитання у такому формулюванні: “Вкажіть рівень доходу на кожного члена вашої сім’ї”. Досліджуваний із п’яти наведених варіантів відповідей мав обрати лише один. Передбачалося, що у відповіді на вказане запитання опитуваний керуватиметься такими принципами: 1) досліджуваний проживає окремо від сім’ї; 2) досліджуваний проживає разом із родиною. У першому випадку респондент мав оцінити власний дохід, у другому – оцінити дохід усієї сім’ї та розділити його на кількість членів сім’ї залежно від того, кого він до неї зараховує. Такий підхід дав змогу зменшити суб’єктивні похибки респондентом власного фінансового становища. При подальших розрахунках у межах дослідження ми розподілили вибірку на три підгрупи за рівнем фінансового забезпечення: низька (500–1 000 грн); середня (від 1 000 до 2 000 грн); висока (понад 2 000 грн).

Використання опитувальника “Суб’єктивне економічне благополуччя” В. Хащенко та шкали самооцінки фінансового становища для визначення економічного статусу молоді дозволило розподілити вибірку на три групи. Так, до представників із низьким економічним статусом ми віднесли молодих людей, у яких рівень суб’єктивного економічного благополуччя був низький або середній, при

цьому об’єктивний показник так само низький або середній. До групи з високим економічним статусом увійшли особи, які мали високий прояв суб’єктивного економічного благополуччя та високий показник фінансового становища або середній рівень прояву одного з показників. Решта досліджуваних була зарахована до групи із середнім показником економічного статусу. Цікаво, що до цієї групи увійшли молоді люди, які мали середні показники і за суб’єктивною, і за об’єктивною складовими економічного статусу, а також молодь із “парадоксальним” поєднанням цих складових (одні з них мали високий рівень прояву, а другі – низький, або навпаки). У зв’язку з тим, що середня група була достатньо змішаною та суперечливою, ми вирішили не брати її до аналізу у подальших наукових пошуках. Таким чином, досліджувану молодь було об’єднано у дві протилежні групи: з низьким та високим економічним статусом.

У результаті статистичної обробки отриманих даних було з’ясовано, що у групу з низьким економічним статусом потрапило 46,3% чоловіків та 53,7% жінок, у той час як до групи з високим економічним статусом – 42,9% та 57,1% осіб чоловічої та жіночої статі відповідно. Використання непараметричного U-критерію Манна-Уїтні для двох незалежних вибірок дало змогу констатувати, що стать не впливає на приналежність молоді до низького або високого економічного статусу ($p=0,6$).

Висновки. Феноменологія здоров’я людини обумовлюється впливом низки соціально-психологічних, культурних, економічних чинників. Зв’язок доходу з переживанням особою суб’єктивного благополуччя має досить сильний та неоднозначний вплив на здоров’я молоді. У результаті проведеного теоретичного аналізу для обґрунтування категорії “економічний статус” з позиції соціальної психології було виокремлено дві площини аналізу – суб’єктивну та об’єктивну. Критерієм об’єктивної складової став економічний показник, а критерієм психологічної складової – рівень суб’єктивного економічного благополуччя. На перетині цих складових було сформовано дві протилежні групи молоді – з низьким та високим економічним статусом, з ким проведено подальший аналіз здоров’я.

Перспективним, на нашу думку, постає дослідження взаємозв’язку прояву компонентів ставлення до здоров’я молоді з низьким і високим економічним статусом.

Список використаних джерел

1. Дейнека О.С. Экономическая психология: Учеб. пособ. / О.С. Дейнека – СПб. : Издательство С-Петербур. ун-та, 2000. – 160 с.
2. Дейнека О.С. Динамика макроэкономических компонентов образа денег в обыденном сознании / О.С. Дейнека // Психологический журнал. – 2002. – №6. – С. 13–21.
3. Дилигенский Г.Г. Социально-политическая психология: Учеб. пособ. / Г.Г. Дилигенский – М. : Наука, 1994. – 304 с.
4. Гусев И.М. Характер політичної поведінки молоді залежно від рівня її бідності / І.М. Гусев // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка. – К., 2012. – Вип. №6. – 664 с.
5. Журавлев А.Л. Динамика самоопределения субъекта в условиях относительно устойчивого экономического развития / А.Л. Журавлев, А.Б. Купрейченко // Вестник

- практической психологии образования. – 2007. – № 4. – С. 31–36.
6. Журавлева И.В. Отношение к здоровью как социокультурный феномен: дис. ... д-ра социол. наук : 22.00.04 / И.В. Журавлева. – М., 2005. – 434 с.
7. Кузина Р.З. Сравнительная социально-психологическая характеристика представителей “бедные” и “богатые” как социальных групп в условиях трансформации общества: автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Социологическая психология» / Р.З. Кузина. – Ярославль, 2007. – 26 с.
8. Муздыбаев К. Переживание бедности как социальной неудачи: атрибуция ответственности, стратегии совладания и индикаторы депривации / К. Муздыбаев // Социологический журнал. – 2001. – № 1. – С. 5–32.
9. Савченко Т.Н. Субъективное качество жизни. Подходы, методы оценки, прикладные исследования / Т.Н. Савченко, Г.М. Головина. – М. : Институт психологии РАН, 2006. – 169 с.
10. Харченко В. Суб'єктивне економічне благополуччя як критерій адаптації молоді до умов ринкової економіки / В. Харченко // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – 2011. – № 2 – С. 96–107.
11. Хащенко В. Модель суб'єктивного економічного благополуччя / В. Хащенко // Психологический журнал. – 2005. – Т. 26, № 3. – С. 38–50.
12. Adler N. Socioeconomic status and health: what we know and what we don't / N. Adler, J. Ostrove // Psychological Review. 1999. – № 84. – P. 191–215.
13. Easterlin R.A. Explaining happiness / R.A Easterlin // Proceedings of the national academy of sciences. – 2003. – №9 – P. 176–183.

Стаття надійшла 29.07.2013

УДК 005.95

Т.Ю. Іващенко

Аналітична оцінка впливу корпоративної політики підприємства на сталість процесів людського розвитку

Досліджено особливості впливу окремих аспектів кадрової політики підприємств гірничо-металургійного комплексу м. Кривий Ріг на сталість процесів людського розвитку у регіоні присутності.

Ключові слова: кадрова політика, корпоративна соціальна відповідальність, сталий людський розвиток, політика добробуту.

This article analyzes the peculiarities of impact of particular aspects of personnel policy at the enterprises of the integrated mining and metallurgy plant in Krivyi Rih on sustainability of the processes of human development in the region of presence.

Keywords: personnel policy, corporate social responsibility, sustainable human development, welfare policy.

Пояснювальна частина проблеми. У процесі утвердження та реалізації сталого людського розвитку важливою є роль підприємств, що у своїй діяльності використовують накопичений найманими працівниками людський капітал. Так, у ході реалізації окремих аспектів кадрової політики підприємства прямо чи опосередковано визначають рівень розвитку людського потенціалу у регіоні присутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом відповідальність тих, хто приймає бізнес-рішення за тих, на кого безпосередньо або опосередковано ці рішення впливають, та необхідність врахування інтересів суспільства в процесі їх прийняття було узагальнено та задекларовано в концепції корпоративної соціальної відповідальності. Ця концепція виникла у 50–60-х роках минулого століття, завдяки науковим роботам О. Тоффлера,

Д. Медоуза, Дж. Форрестера, Е. Пестеля, А. Печчеї, В. Леонтьєва та ін. На сьогоднішній день проблеми соціальної відповідальності бізнесу досліджуються в роботах широкого кола вітчизняних та зарубіжних вчених (серед яких А.М. Колот, Л.А. Грицина, С.Ю. Гончарова, Н.О. Кричевський, Дж. Акерлоф, Г. Боуен, П. Друкер, Ф. Котлер, М. Портер, М. Фрідмен та ін.).

Мета статті. Спираючись на наукові здобутки цих та інших вчених, автор ставить за мету здійснити оцінку потенційного впливу внутрішньої політики та стратегії розвитку підприємства на сталість процесів людського розвитку у регіоні присутності. З цією метою було проведено порівняльну оцінку заходів корпоративної соціальної відповідальності на підприємствах гірничо-металургійної промисловості м. Кривий Ріг.

Виклад основного матеріалу. Підприємства гірничо-металургійного комплексу Кривого Рогу є одними з найбільших у місті. Загалом на п'яти досліджуваних підприємствах (ПАТ “АрселорМіттал Кривий Ріг”, ПАТ “ПівдГЗК”, ВАТ “ПівдГЗК”, ПАТ “ЦГЗК”, ПАТ “ІнГЗК”) у 2011 р. працювало 15,1% працездатного населення

Іващенко Тетяна Юріївна, аспірант Київського національного економічного університету (Київ).

© Іващенко Т.Ю., 2013